

БОГДАН ТРИФУНОВИЋ

УДК 027.54:004.9

Градска библиотека
„Владислав Петковић Дис“, Чачак

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА ЗАВИЧАЈНЕ ГРАЂЕ У ГРАДСКОЈ БИБЛИОТЕЦИ „ВЛАДИСЛАВ ПЕТКОВИЋ ДИС“ У ЧАЧКУ: ДИГИТАЛИЗАЦИЈА „ЧАЧАНСКОГ ГЛАСА“ (1932-1935)

Сажетак: Овај рад сажима кратко теоријско објашњење основних принципа дигитализације и приказ програма дигитализације завичајне грађе, који се у Градској библиотеци „Владислав Петковић Дис“ у Чачку спроводи од 2006. године. Нагласак је на примерима из праксе, који су у току две године примењивани и модификовани у чачанској Библиотеци, како би на основу предочених искустава друге јавне библиотеке у Србији имале бољу полазну основу за сопствене пројекте дигитализације. Посебан део рада посвећен је објашњењу дигитализације најзначајнијег чачанског гласила, „Чачанског гласа“, за годишта 1932-1935.

Кључне речи: дигитализација, скенирање, дигитална грађа, Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“, јавне библиотеке, интернет, периодика, Чачански глас.

¹ „Pulmanov digitalni vodič – PULMAN smernice“, 2. izd, februar 2003, str. 148 – <[http:// www.pulmanweb.org/DGMs/DGMs.htm](http://www.pulmanweb.org/DGMs/DGMs.htm)>.

Увод

Неке библиотеке су срећне да имају на располагању искусно особље, али у многим другим, њослови дигитализације шек шреба да се науче.¹

Лоше срочена реченица „Пулмановог дигиталног водича“ о послови-ма дигитализације (коју можемо схватити и као пресек тренутног стања дигитализације у Србији, иако је стара већ пет година) успева да обухвати кључне елементе дигитализовања: знање, односно људе који ће знање применити како би створили дигиталне копије одређеног „аналогног“ материјала. Дигитализација је последњих година „велика реч“ у светском библиотекарству, где се под тим појмом подразумева низ нових технологија, процеса и послова који проширују библиотечко-информациону делатност и у исто време је додатно отежавају.

Библиотекарство Србије је, природно, најпозваније да се активно укључи у тај процес. Иако се то чини споро и „стидљиво“, као што је увек случај приликом суочавања са нечим новим и непознатим, библиотеке у Србији су несумњиви лидери у дигитализовању грађе из својих фондова, али и колекција из фондова других установа и приватних лица.

Дигитализација се дефинише на више начина, али углавном се под дигитализацијом подразумева *преношење неког аналогног материјала (у случају библиотечке грађе најчешће џаирног) у дигитални облик и организовање дигитализованог материјала кроз колекције, које се могу прегледати и претраживати од стране корисника*. У тесној вези са појмом дигитализације налази се термин „дигитална библиотека“, организована збирка дигиталног садржаја који је доступан јавности.² Збирке могу бити двојаке: колекције дигитализованог материјала (материјал настао скенирањем или неком другом методом преношења у дигитални облик књига, часописа, новина, фотографија, итд.) или колекције оригинално настале у дигиталном облику, што је све чешћи случај у времену експанзије интернет објављивања и електронских публикација.³ Основна премиса дигиталних библиотека садржана је у чињеници да су оне „контролисане“ колекције информација које се могу *организовати*, може им се *присвојити* на лакши начин него традиционалним колекцијама, могу се *евалуирати*, али

² „i2010: Digitalne biblioteke“, *Гласник Народне библиотеке Србије* 1/2006, Београд, 2007, стр. 71.

³ *Исто*, стр. 71.

надасве, могу се *користи́ти* на толико начина колико то дозвољава тренутна развијеност технологије.⁴

Комисија Европске уније представила је 1. јуна 2005. године иницијативу i2010, којом је дигиталним библиотекама додељена најважнија улога у остваривању добробити информационих технологија за економски развој и квалитет живота европских грађана. Комисија је 30. септембра 2005. године обелоданила и стратегију за дигитализацију, онлајн доступност и дигиталну заштиту *евројског колективног памћења* (штампане публикације – књиге, часописи, новине – фотографије, музејска грађа, архивска документа, аудиовизуелна грађа, итд.).⁵ Једна од препорука Комисије односи се на подстицај развоја дигитализације грађе која се чува у установама културе, од чега ће основну корист имати сами грађани, кроз приступ и коришћење дигиталног материјала.⁶ Најважнији циљеви дигитализације садржани су у већој доступности такве грађе крајњим корисницима (пре свега путем интернета, оптичких медија и слично) и њеном очувању за будуће генерације. Доступност дигитализоване грађе несумњиво је већа него у односу на традиционалну грађу (папирну или другу врсту похрањивану током дугог низа година у установама културе), а у неким случајевима то је и једини начин обезбеђивања доступности грађе (када су у питању изузетно вредни или осетљиви предмети). Штавише, интензивно коришћење ретке грађе у папирном облику у библиотекама или архивима утиче на убрзано пропадање, хабање и цепање папира, а стално је присутан и процес хемијског утицаја киселина, коришћених при изради хартије, на смањење трајности.⁷ Објављивање дигитализоване грађе на интернету већ показује своје ефекте у бржем протоку информација и значајном позитивном ефекту на уметност и науку у свету, али и у таквим секторима као што су образовање, култура, туризам, медији.⁸ Поред повећане онлајн доступности грађе (на интернету) и доступности ван мреже, развој програма дигитализације омогућиће прилику библиотекама и другим установама, које се сматрају „чуварима памћења“, да привуку нове категорије грађана, који нису раније користили њихове услуге. Ово је нарочито важно са становишта последњих извештаја да студенти и ученици све мање читају, нарочито необавезну литературу, па је реално очекивати да у перспективи они неће бити редовни корисници библиотечких

4 Terence R. Smith, „Meta-information in digital libraries“, *International Journal on Digital Libraries*, Vol. 1 (1997), str. 105.

5 „Preporuke Komisije Evropske unije o digitalizaciji i onlajn dostupnosti kulturnih dobara i digitalnoj zaštiti 24. avgust 2006, 585/EC“, *Гласник Нарodne библиотеке Србије* 1/2006, Београд, 2007, стр. 57.

6 *Исцо*, стр. 57.

7 i2010: Digitalne biblioteke“, str. 71; „Preporuke Komisije Evropske unije...“, стр. 58.

8 *Исцо*, стр. 69.

услуга, када су у питању издавање књига или посете књижевним програмима.⁹ На основу сазнања да већина грађана Србије старијих од 14 година не купује књиге и да књиге уопште не чита 43% становништва,¹⁰ може се закључити да је за проширење корисничке базе савремених библиотека потребно ући у нове области делатности и одговорити потребама и интересовањима грађана. Интернет, савремене технологије и дигитализација су повезане појаве, које константно бележе све већи број корисника, па и библиотеке морају остварити значајније присуство у тим областима. „Zbog pitanja kao što su složenost (korišćenje od strane velikog broja ljudi) i održivost (dugoročna ospobobljenost za samoodržanje i, shodno tome, isplativost investicije), postaje sve očiglednije da će u budućnosti biti neophodno da se stvore i održavaju informacione usluge koje će biti dostupne preko javnih mreža, najmanje na nacionalnom nivou. [...] Glavno pitanje biće da javne biblioteke obezbede sebi punu ulogu u tom razvoju; njihovi digitalizovani fondovi biće izuzetno važni, kao doprinos nacionalnom digitalnom bogatstvu.“¹¹

Процес дигитализације никако не би требало изједначити са скенирањем или фотографисањем неког материјала/грађе дигиталном техником. Скенирање и фотографисање су само фазе целокупног процеса, односно неки од почетних корака претварања традиционалних типова грађе у дигитални облик, организовања дигиталних колекција и омогућавања њихове доступности у претраживом облику широком кругу корисника. Са техничке стране, за почетак дигитализације довољни су један рачунар, скенер и одређени програм (софтвер), па читав процес може изгледати веома једноставан. Међутим, када се дубље зађе у проблематику, отвара се читав низ питања: какав квалитет скенираног материјала користити, у ком формату чувати документа, како организовати податке у колекције, које податке за опис придружити сваком документу зарад обезбеђивања њихове претраживости и разумљивости крајњим корисницима... Ако се узму у обзир и реални трошкови, постаје јасно да дигитализација не може бити јефтин процес. Стварни трошкови далеко надмашују цену коришћене опреме или софтвера, због захтевности посла што се тиче утрошеног времена, односно новчане надокнаде ангажованог техничког и стручног особља. Све наведено упућује на закључак да се програм дигитализације у свакој установи мора водити према разрађеном плану, који одговара материјалним и људским ресурсима установе и потребама корисника. Предвиђени план дигитализације тре-

⁹ <<http://www.insidehighered.com/views/2005/08/23/lombardi>>;
<<http://www.schoollibraryjournal.com/article/CA6504107.html>>.

¹⁰ „Истраживање тржишта књига у Србији (septembar-oktobar 2006)“,

<http://www.knjigainfo.com/istrazivanje_trzista_knjiga_u_srbiji.pdf>.

¹¹ „Pulmanov digitalni vodič - PULMAN smernice“, стр. 144.

ба да одговара и ширем националном програму, како не би дошло до ситуације да се иста грађа два или више пута дигитализује, а да, пак, нека друга колекција остане необрађена. У случају библиотека Србије, ослонац јавних библиотека на националну установу се подразумева, мада то не значи да чекање на упутства, смернице или стандарде за дигитализацију (који, иначе, још увек не постоје и питање је када ће постојати) може бити оправдање за одлагање рада. Дигитализацију библиотечке грађе морају обавити библиотекарски сами, нико то неће учинити у њихово име! Уколико постоје неке објективне препреке, попут одсуства адекватне опреме, времена, људских кадрова или знања, постоје многобројни модалитети решавања тих проблема: ослонац на колеге и сродне установе, ангажовање спољних сарадника и специјализованих компанија, позајмице опреме и стручњака, додатна обука и усавршавање запослених, прављење краткорочних пројеката за дигитализацију мањих колекција-целина средствима изван буџета установе.

Поменути финансијски трошкови дигитализације само су прва група проблема. Услед ограничених буџета, планом дигитализације мора се одредити шта и када дигитализовати. То отвара питање организационих проблема, јер такав план нужно условљава постојање особе или тима запослених за дигитализацију. Технички аспект проблематике тиче се техника дигитализовања, односно коришћења што савременије опреме. Улагања у нове технологије, напреднија средства и већи број уређаја иницијално повећава трошкове, али, дугорочно посматрано, смањује трошкове по обрађеној јединици. Новији и бржи скенер, који кошта више приликом куповине, смањује време утрошено за скенирање истог броја јединица грађе, чиме се остварује уштеда у потрошеном времену скенирања и трошковима зараде запосленог лица. Уштеда у времену значи да за исти временски период напреднија опрема или технологија омогућава већи број обрађених јединица, што је јасна економска логика.¹² Важно питање тиче се ауторских права дигитализованог материјала. Дигитализација подразумева стварање копије оригиналног дела, које је према закону заштићено ауторским правом. Према домаћим законима, имовинско ауторско право над неким делом траје за живота и 70 година по смрти аутора. Према важећим европским законима и међународним споразумима, дигитализовани материјал може бити јавно доступан путем интернета искључиво ако је у јавном домену или уз сагласност носилаца ауторских права.¹³ Ово питање у Србији није до краја дефинисано и, што је важније, још увек није ушло у свакодневну праксу да се до краја води рачуна о ауторству над неким делом и поштују ауторска права. Права на интелектуалну својину сматрају се кључним за подстицање

¹² „Preporuke Komisije Evropske unije...“, стр. 58.

¹³ „i2010: Digitalne biblioteke“, стр. 72.

стваралаштва, па се и програми дигитализације и онлајн објављивања морају спроводити уз поштовање свих ауторских и сродних права.

Будући рад у овој области неопходно је спроводити уз дефинисање политике и програма дигитализације за библиотеке у Србији. Јавне библиотеке могу користити такве документе као упутства, односно смернице рада у области дигитализације, чиме би се избегла разноликост приступа и решења дигитализовања грађе. Стандарди, како је већ речено, још увек не постоје, али консензусом на националном нивоу могу се одредити, између осталог, правила чувања главне копије, додељивања мета-података или коришћених формата и резолуције докумената. Циљ сарадње установа садржан је у интероперативности програма дигитализације, тј. у размењивости информација и докумената, како би крајњи корисници били у могућности да приступају дигиталним библиотекама са једног места, да дигитализоване документе претражују, прегледају, снимају и користе на што једноставнији начин. У случају дигитализације завичајних фондова јавних библиотека Србије, грађанима се пружа бољи приступ локалној баштини. Потребе корисника су на првом месту, па сваки развој пројекта дигиталне библиотеке мора водити дугорочни план задовољења тих потреба. Пожељно би било искористити негативна искуства „подељености“ српског библиотекарства око питања коришћења савремених библиотечких програма [*IS синдром, прим. Б. Т.], како се не би догодило да се развијају паралелни системи и програми, јер то никоме не иде у корист. Одређени позитивни помак учињен је крајем 2007. године, када је Народна библиотека Србије покренула „Пројекат дигитализације матичних библиотека и других институција културе“, чији је циљ „израда базе података покретних културних добара и других материјала који се чувају у матичним библиотекама и приказивање јавности преко интернет презентације Дигиталне НБС и сличних пројеката“. Народна библиотека обезбедиће неопходну опрему за почетну фазу развоја, обуку запослених по матичним библиотекама, техничку подршку, сервер за архивирање материјала и сервер за интернет презентацију. Кроз овај пројекат библиотеке које су покренуле програме дигитализације добиће прилику да део својих дигиталних библиотека укључе у Дигиталну НБС, а оне које до сада нису радиле на дигитализацији моћи ће да скенирају неку мању колекцију и практично се упознају са процесом дигитализовања.

Дигитализација завичајне грађе у чачанској Библиотеци

Библиотека у Чачку поседује у својим књижним фондовима публикације од изузетног значаја, како за град Чачак и његову околину, тако и за целокупно културно наслеђе Србије. Ту се, пре свега, истиче фонд Завичајног одељења (са легатима Јована Давидовића и Синише Пауновића) и фонд

Научног одељења (са легатом Миливоја и Божидарке Филиповић, збирком старе и ретке књиге, итд.). У оквиру књижних фондова налазе се књиге, часописи, плакати, разгледнице који се више нигде не чувају осим у чачанској Библиотеци. Библиотека је једина установа која у свом фонду поседује укоричена послератна годишта „Чачанског гласа“, најзначајнијег локалног гласила, као и микрофилмована годишта истог листа од 1932. до 1995. године. Преношењем највреднијих делова фонда у дигитални облик Библиотека намерава да оствари више циљева:

- трајнију заштиту највреднијег дела књижног фонда од пропадања, условљеног интензивним коришћењем, хабањем папира, цепањем, утицањем зуба времена на папирни материјал;
- дигитализована грађа би била лако доступна, чиме би се испунио један од основних задатака библиотека – једнака доступност информације за све;
- омогућавање доступности појединих делова фонда, који то до сада, из више разлога, нису били;
- дигитални облик подразумева лако чување, умножавање, дистрибуцију грађе, чиме би значајно порастао круг корисника библиотеке;
- дигитализована грађа може се чувати у непромењеном облику дужи временски рок, што није случај са штампаним публикацијама;
- објављивање дигитализоване грађе на интернету, у оквиру постојећег веб сајта, и промоција богатства локалне културне баштине.

Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“ покренула је 2006. године програм дигитализовања грађе из својих фондова, која је од значаја за културу и историју Чачка и околине. У дотадашњем раду запослени нису имали непосредно искуство у дигитализацији, осим теоријског упознавања са принципима из доступне литературе, која је веома оскудна када су у питању издања на српском језику. Поред прикупљања потребних информација које се односе на предуслове процеса дигитализације, учињени су и први контакти са Народном библиотеком Србије, тачније са Одељењем за развој Дигиталне НБС. Том приликом препоруке запослених НБС односиле су се на формат докумената у коме би се дигиталне копије чувале, резолуцију скенирања, потребну опрему (без улажења у техничке детаље). Такође је саветовано да се процес скенирања грађе ограничи на неку мању целину, попут одређене колекције фотографија, да би се радом на „једноставнијем“ и мањем делу фонда стекло вредно искуство. То је неопходно и из разлога окончања прве, почетне фазе у разумном временском року, како би се избегле ситуације прекида започетог посла из разних разлога: немогућности да се изађе на крај са великом колекцијом докумената, компликованости процеса, недовољних људских или материјалних ресурса,

одласка запосленог на друго радно место или напуштања установе (што је чест случај у домаћем библиотекарству). У условима када јавне библиотеке у Србији немају раднике у потпуности посвећене овој области, односно одељења или центре за дигитализацију, започињање мегаломанских пројеката може бити велики ризик за њихово успешно окончање. Реално стање

приближније је околностима да неко од технички обученијих радника, један део свог радног времена и обавеза посвети скенирању, тј. дигитализовању грађе, која је карактеристична за локалну историју или културу.

Градска библиотека у Чачку управо је пошла од таквих начела, па је пажња на почетку посвећена дигитализовању једног албума фотографија из легата Јована Давидовића, који припада фонду Завичајног одељења. Албум је састављен од 112 разгледница старог Чачка, Горњег Милановца, Гуче, Ивањице и Јавора, насталих између почетка XX века и Другог светског рата, и представља избор из далеко бројније колекције старих разгледница и фотографија. Дигитализација овог албума први је пројекат у стварању Дигиталне библиотеке, иза кога стоји Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“, видљиве преко интернета на адреси http://www.cacak-dis.org.yu/digitalna_biblioteka/index.html. Пре тога извршена је набавка потребне опреме за дигитализацију: једног рачунара и скенера Mustek Pro А3. Одабрани скенер

најјефтинији је и најраспрострањенији на тржишту, на коме постоји свега неколико скенера тих димензија, са великом разликом у цени. Робусност и издржљивост овог скенера, као и поменута јефтиноћа, надокнађују мане, попут нешто слабијег квалитета скенираног документа и, надамсе, спорости у раду. Ипак, у практичној употреби показао се као сасвим дорастао задатку основног техничког средства на почетку дигитализације у

јавној библиотеци. Пратећи софтвер инсталира програм који пружа велики број опција за рад, од избора резолуције, до дефинисања жељене палете боја или врсте папира на коме се налази скенирани материјал.

Приликом скенирања фотографија из албума коришћена је резолуција од 300 тачака по квадратном инчу (300 dpi), као и пун колор (24 бита). Иако је већина разгледница/фотографија оригинално црно-бела, услед старости папира на којима су урађене и других утицаја, те слике су добиле препознатљиву жућкасту патину, па коришћење црно-беле палете боја не би обезбедило дигиталну копију која одговара изгледу и стању оригинала, што је једна од основа дигитализације. Мењање или „дотеривање“ скенираног материјала у потпуности је избегнуто, што ће бити принцип који је коришћен и касније у раду. Резолуција од 300 тачака представља незванични минимум када је у питању мастер или главна копија. Ова копија представља оригинални документ настао из процеса дигитализације, који се трајно складишти (чува) и на основу кога се израђују будуће копије којима ће се манипулисати, односно које ће се користити за презентацију у Дигиталној библиотеци. Сви документи чувају се у TIFF формату (Tagged Image File Format), који је познат по томе што без компресије података чува дигиталне документе. То практично значи да у том формату дигиталне слике имају највећи квалитет, али заузимају и највише меморије за складиштење, што постаје проблем онда када се колекције мере хиљадама докумената. Једна од великих предности tiff формата над компресованим врстама формата за чување дигиталних слика (попут веома популарног стандарда jpeg, Joint Photographic Experts Group) лежи у особини да, без обзира колико пута преснимили исти документ, он не губи на квалитету, што није случај код формата који компресују садржај/информацију.

Меморијска захтевност tiff формата може се оправдати и потребама штампарства, јер је он широко прихваћен у тој делатности, а створене мастер копије докумената на овај начин могу увек бити употребљене и за потребе штампања у публикацијама, чиме се врши значајна уштеда у припреми материјала. С друге стране, најновије информације указују да је Народна библиотека Србије за свој пројекат „Дигиталне НБС“¹⁵ одустала од снимања докумената у tiff формату, баш из разлога непостојања довољних меморијских капацитета, одредивши се за jpeg стандард. Одлука о коришћењем стандарду представља важну степеницу у изграђивању дигиталних колекција сваке библиотеке, стога она мора проистећи из анализе потреба и могућности сваке библиотеке, с тим што треба узети у обзир чињеницу да се дигитални документи могу преснимити из tiff формата у jpeg уз максимално очување њиховог квалитета, што није случај обрнутог процеса.

¹⁵ <<http://digital.nbs.bg.ac.yu>>

Након скенирања колекција из фонда Завичајног одељења (већ поменутог албума разгледница или колекције цртежа старог Чачка, академског сликара Драгана Ћирковића, 1909-1976), приступало се организовању дигиталног материјала и његовој припреми за објављивање на веб сајту Библиотеке. У случају албума разгледница одлучено је да он буде подељен на неколико целина, ради лакше прегледности. За потребе објављивања материјала, на веб сајту је покренута „Дигитална библиотека“, „колекције дигитализованих докумената из фондова Градске библиотеке, који својим садржајем и формом чине део културне баштине Чачка и шире околине“. На интернету се веома ретко објављују документи у tiff формату, баш због значајних меморијских захтева и неупотребљивог квалитета tiff докумената на мониторима компјутера, који нису у стању да прикажу више од 72 тачке по инчу. Углавном се tiff формат претвара, конвертује у већ поменути jpeg формат, који је уобичајен за приказ слика или фотографија на интернету. На тај начин ствара се нова копија од постојеће мастер или главне копије, која служи за приказ дигитализованог документа на интернету, тј. на компјутерским мониторима. Процес припреме документа за интернет понекад се назива и веб оптимизација, а квалитетнији програми за манипулацију сликама имају уграђене опције снимања оптималне верзије за интернет. Наравно, програмима се не може препустити у потпуности да воде процес дигитализовања, јер је улога човека најизраженија у контроли постигнутог квалитета – уколико добијена слика не одговара својим квалитетом, бојом или неким другим елементом, процес обраде оригинала мора се поновити, овај пут са мањим коришћењем аутоматских опција. Ако узмемо пример празног документа димензија 1.000 пута 1.000 пиксела у tiff формату, он би запремао приближно 2,88 мегабајта меморије. Након оптимизације и претварања у jpeg фајл, он би „тежио“ свега 12 килобајта, односно 240 пута мање, уз очување довољно квалитетног приказа.

Приликом дигитализовања прве колекције из Градске библиотеке у Чачку, поткрала се и једна грешка, која може бити чест случај и код других јавних библиотека у Србији: поменути албум разгледница није био каталогски обрађен и разгледнице нису имале своје инвентарне бројеве. Случај је хтео да се прво завршио читав процес скенирања материјала, па се тек након тога размишљало о томе да он није инвентарисан, иако је у том тренутку на хиљаде инвентарисаних јединица грађе било на избору. Потребна каталогског описа сваке јединице која се дигитализује није услов без кога се не може, али је пожељно са становишта додељивања мета-информација документима, као и њиховог именовања. Мета-информације које описују сваки документ, чинећи га разумљивим и претраживим, морају одговарати елементима каталогског описа, док постојећа пракса говори да је пожељно у имену дигиталног документа видети његов инвентарни број, као јединствени идентификатор који га одваја од свих осталих из фонда установе. При-

ликом „описа“ дигитализованих докумената за потребе објављивања у оквиру Дигиталне библиотеке, пажња је посвећена следећим елементима: *наслов, аутор* (фотограф или уметник), *издавач, место и година издања, димензије оригиналног докумената* у центиметрима. При том, уз наслов је углавном дописиван и кратак опис онога што се види на слици, са приближним временским одређењем фотографисања или сликања, што је учињено због представљања специфичне историјске грађе крајњем кориснику на јасан и прегледан начин, понекад и довођењем у везу са садашњим временом. То се најбоље огледа у фотографијама старих здања или зграда, које су у прошлости имале другачију намену и име него данас, па оригинални натписи (наслови) на документима могу збунити данашњег посматрача. Уопште је принцип крајње употребљивости за корисника постављен као један од основних у дигитализацији чачанске завичајне грађе, па чак и на уштрб важећих библиотечких стандарда.

Дигитална библиотека-Чачак са околином/106-Сасак_Restoracija.jpg

[Претходна](#) | [Следећа](#) | [Назад](#)

Чачак, снимак баште ресторана на железничкој станици (снимљено пред Други светски рат)
 Фотографија 9 x 14 cm
 Издање фото-атељеа Томислава Зупана, Чачак
 Фотограф Томислав Зупан

***Изглед објављене грађе у Дигиталној библиотеци,
 са описом докумената***

Наслов: [Чачак] : [Основна школа]
Врста грађе: [Сликовна грађа]
Одговорност:
Издавање: Чачак : Повл. књижара
 Бране Петровића, [1925]
Материјални опис: 1 разгл. : црно-
 бела ; 14 × 9 cm
Проширен наслов: ЧАЧАК
Предметна одредница: Чачак – Раз-
 гледнице
Инвентарни број: ЗФ/3697

*Слика из још необјављене колекције на
 веб сајту, са исписом из каталошког
 описа*

Током 2006. и 2007. године у чачанској Библиотеци скенирано је преко 2.000 дигиталних докумената, од чега је највећи број разгледница и фотографија које покривају историју Чачка у XX веку, као и портрете значајних личности које су обележиле културни живот града. Значајан део ових докумената потиче из приватних збирки. Наиме, у јавност је прослеђена вест да Градска библиотека почиње опсежан програм дигитализације значајне грађе, па је том приликом упућен позив институцијама и појединцима за допринос Дигиталној библиотеци. Одговор грађана био је више него добар, па су колекције обогачене са пар стотина старих фотографија, које су појединци привремено уступили Библиотеци за потребе дигитализовања. Тренутно овако прибављена грађа неће бити објављивана на веб сајту, јер још није решено како ће се третирати дигитални документи настали на основу оригинала у туђем власништву. Поред проблема инвентарисања, нужно је и решавање питања ауторских права, тј. права над електронским објектима у овом случају, али то питање већ излази из оквира овог рада.

У практичном раду са дигиталним документима уочено је да је неопходно увођење система интерне контроле рада, како броја и врсте грађе, тако и квалитета дигитализације. Потреба за таквим инструментом актуелизује се са повећањем броја докумената у дигиталним колекцијама, чак и тамо где читав рад почива на једном човеку, што је случај у највећем броју

установа. Због тога је у Градској библиотеци уведен одређени документ, назван „Дневник дигитализације“, који на основу праћења неколико елемената дигитализације омогућује раднику да оствари увид у динамику дигитализовања грађе у одређеном временском периоду, евауира постигнуто и из ради извештај дигитализације (за разне потребе). „Дневник дигитализације“ није створен одједном и заувек, већ је то производ двогодишњег практичног искуства, па је мењан и усавршаван како би што боље одговорио сврси и потребама дигитализације. Прва верзија „Дневника“ користила је описни начин бележења дневног учинка, са следећим елементима који су праћени: датум рада, опис и број докумената из колекције која је скенирана, резолуција скенирања, број боја и формат снимљеног дигиталног документа, имена снимљених фајлова, особа која је дигитализовала.

Прва верзија „Дневника дигитализације“:

Дневник дигитализације

2006. година

Јул-август 2006 – Дигитализација старих фотографија и разгледница Чачка, Горњег Милановца, Гуче, Јавора и околине из легата Јована Давидовића (један албум, 112 докумената, димензије 9 x 14 cm и 10 x 14 cm, резолуција скенирања 300 dpi, колор 24 бита, формат сачуваних докумената TIFF); радио Урош Пешовић

Временом је уочено да овакав начин бележења рада на дневном нивоу отежава прегледност и тиме отежава увид у податке, па се прешло на табеларни приказ, који је далеко боље структуриран за вођење информација и истовремено скраћује време потребно за уношење података.

Табеларна верзија „Дневника дигитализације“:

ДНЕВНИК ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ
Градска библиотека "Владислав Петковић Дис"

Ред. бр.	Датум	Опис	Број и врста докумената	Резолуција и број боја	Формат док.	Идентиф.	Напомена
1.	јул-август 2006.	Дигитализација старих фотографија и разгледница Чачка, Горњег Милановца, Гуче, Јавора (легат Јована Давидовића)	један албум, 112 фотографија и разгледн.	300 dpi, колор 24 бита	tiff	докум 001-112	радио Урош Пешовић

Досадашње искуство у дигитализацији указало је на потребе за квалитетном опремом, као и за стручном помоћи осталих установа које спроводе сличне пројекте (пре свих, Народне библиотеке Србије). Помоћ се очекује и од спољних извора финансирања, који би покрили растуће трошкове дигитализације, будући да она обухвата све већу количину материјала. Због питања ограничених финансија, средстава и људства, Градска библиотека направила је два пројекта, којима је конкурисала код релевантних републичких институција крајем 2006, односно крајем 2007. године. Први пројекат назван је једноставно „Дигитална библиотека“ и у суштини представља иницијални пројекат техничке и финансијске подршке програму дигитализације у Градској библиотеци у Чачку за период 2006-2010. година. Министарство културе Републике Србије помогло је кроз овај пројекат у 2007. години установу средствима, која су највећим делом искоришћена за куповину додатне опреме која ће се користити у процесу дигитализовања: два нова рачунара последње генерације, додатни скенер Mustek А3 и скенер А4 HP ScanJet G3010, дигитални суперзум фотоапарат Canon S5IS са меморијском картицом великог капацитета, квалитетан сталак за фотоапарат и сет самостојећих рефлектора за додатно осветљење, екстерни хард-диск капацитета 320 гигабајта за складиштење података, итд. Ако се овоме дода опрема која је већ постојала, а коришћена је, између осталих послова, за дигитализацију (један рачунар са А3 скенером, ласерским штампачем и екстерним хард диском од 160 гигабајта), добија се број од три комплетно опремљене радне станице за дигитализацију, са свом опремом која може да одговори највећем броју захтева дигитализовања визуелне (некњижне) грађе, као што су фотографије, разгледнице, плакати, позивнице, леци, као и периодике и монографских публикација. Захваљујући дигиталном фотоапарату, омогућено је дигитализовање и формата који су већи од А3, што је најчешћи случај са плакатима. С обзиром да неопходни софтвер за скенирање грађе долази уз саме скенере, куповина софтвера није била потребна у досадашњем раду, али будући рад ће захтевати и веће инвестиције у тој области, нарочито када на ред буде дошло оптичко препознавање знакова скенираног материјала (тзв. OCR).

Пројекат „Дигитална библиотека“ несумњиво представља пионирски подухват из области дигитализације и стварања организованих дигитализованих збирки у Моравичком округу. Њиме су предвиђени почетни предуслови дигитализовања, као и грађа која би се дигитализовала, количине и рокови завршетка одређених фаза пројекта. Предвиђено трајање пројекта од пет година (до краја 2010. године) извесно ће бити продужено, не због кашњења реализације појединих фаза, већ из разлога проширења програма дигитализације на нове колекције и врсте грађе (аудио-визуелна грађа, онлајн материјал са интернета, веб сајтови које се односе на Чачак и околину, итд). Најважнији део пројекта представља дигитализација свих годишта

„Чачанског гласа“, што је пројектом предвиђено да траје најмање четири године, али то не значи да остале колекције неће бити једнако третиране. Из тог разлога се и планира формирање посебног одељка Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис“ посвећеног дигитализовању, својеврсног центра или одељења за дигитализацију, који би водио пројекте из те области на дуги рок, са свим потребним људским и материјалним ресурсима.

Други пројекат који је Градска библиотека осмислила крајем 2007. године стоји у директној вези са претходним, „Дигиталном библиотеком“. Он решава питање кадрова који би радили са опремом за дигитализацију. У питању је државно финансирани пројекат запошљавања на одређено време незапослених лица са евиденције Националне службе за запошљавање. Градска библиотека је ушла у овај програм са пројектом запошљавања четири лица (двоје са високом стручном спремом и двоје са средњом) на период од 12 месеци,¹⁶ која би радила на пословима дигитализације у Библиотеци. Релизација пројекта предвиђена је за период 15. јануар – 15. јул 2008. године и план је да се у том периоду обради (скенира) преко 12.000 докумената. Сам почетак пројекта и рад новозапослених лица (одабраних путем расписивања конкурса за радна места) указује да ће план бити премашен, али истовремено отвара и неке проблеме који до сада нису постојали. Пре свега, број скенираних докумената далеко ће надмашити све што је до сада урађено на чачанској Дигиталној библиотеци, што одмах отвара питање организовања колекција и њихове претграживости. Такође се за више радних станица морао одредити јединствен принцип дигитализације, дефинисан кроз незваничан документ „Правила дигитализације“. Ту су објашњена правила о коришћеној резолуцији скенирања, формату излазног документа (поменути tiff), начину именовања снимљених фајлова, итд. Вероватно најважније правило односи се на организовање колекција скениране грађе. Раније се скенирани материјал снимао у директоријуме који су стварани према пореклу грађе: грађа из колекција одређених приватних лица, установа или Градске библиотеке. Релативно мали број докумената условио је да таквих директоријума не буде много. Међутим, убрзавањем рада такав начин организовања грађе није више могао бити коришћен, нарочито јер не одговара будућем објављивању на Интернету, чиме би те колекције морале бити разбијене и створене прикладније. Зато је направљен консензус да се читав будући рад заснива на организовању колекција према врсти дигитализоване грађе. Подела врста грађе одабрана је, у највећој мери, на основу начина вођења колекција Завичајног одељења чачанске библиотеке: разгледнице, фотографије плакати, часописи, новине, позивнице, леци, чланци (прес клипинг, итд.), књиге, разни документи. Сва грађа једне врсте организована је

¹⁶ Пројекат је одобрен на период од шест месеци.

кроз јединствену колекцију за ту врсту и снимана у само један директоријум на хард диску. За сваку врсту грађе одређена је трословна скраћеница, која представља прва три знака у имену фајла, на коју се надовезује инвентарни број. Неинвентарисана грађа уместо инвентарног броја добија посебну ознаку. На овај начин омогућава се најједноставније повезивање имена дигитализованог документа са каталошким записом, чиме се знатно убрзава и на логичан начин врши додељивање мета-података сваком документу из базе. Промену је, логично, доживео и „Дневник дигитализације“, даљим усавршавањем са становишта релевантности и информативности. Он сада садржи елементе који више одговарају класичном каталошком запису и подаци су организовани преко табеле у Eksel (Excel) документу, што омогућава лакше конвертовање информација у базу података.

Дигитализација „Чачанског гласа“ (1932-1935)

Значајан подстрек пројекту дигитализације обезбедило је успостављање сарадње са Чачанском банком, која је марта 2007. године поклонила Градској библиотеци у Чачку 14 микрофилмова „Чачанског гласа“, за период 1932-1995. У питању је веома вредна колекција микрофилмова, јер најзначајнији и најдугочичнији лист у Чачку није сачуван у оригиналу за године 1932-1935, а и нека послератна годишта недостају у фонду Библиотеке. На основу ове колекције, у Народној библиотеци Србије извршено је преносење микрофилмованих снимака у дигитални облик, на посебном уређају, за годишта 1932-1935. (укупно 670 докумената). То је, у суштини, и прва фаза дигитализације тог листа према пројекту „Дигитална библиотека“. Претварањем микрофилмованог материјала у дигитални добијени су битмапирани tiff фајлови, резолуције 6986 пута 6986 пиксела и 600 тачака по инчу. У Градској библиотеци у Чачку извршена је неопходна конверзија слика сваке стране „Чачанског гласа“ уз помоћ софтвера Adobe Photoshop, вероватно најпознатијег и најраширенијег софтвера за обраду дигиталних слика. Основни захвати тицали су се ротације слике добијене са микрофилма, која је заротирана за око 90 степени због потреба приказа на микрофилм читачима, и одсецања вишкова који не припадају самом материјалу који је сниман.

Испоставило се да су добијене дигиталне слике „Чачанског гласа“ у прилично лошем стању. На снимцима се јасно види велико оштећење приказа на значајном делу сва четири годишта, које у појединим случајевима онемогућава и читање највећег дела текста стране. Због тога се донела одлука о фотографисању дигиталним фотоапаратом пробних примерака „Чачанског гласа“, које Библиотека поседује као укоричене фотокопије. Желело се испитати да ли квалитет тако добијених слика може одговорити потребама

дигитализовања. Коришћени апарат, Canon S5IS, представља ултразум фотоапарат са оптичким зумом од 12х, резолуцијом од осам мегапиксела и максималном величином фотографија од 3264 × 2448 пиксела, што је више него довољно за дигитализовање. Добијени снимци, урађени у лошим условима чачанске Библиотеке, без додатног осветљења и у канцеларијском окружењу, апсолутно су потврдили да је оправдано извршити фотографисање „Чачанског гласа“. Иако је то значило и значајан губитак времена, превагнуло је мишљење да квалитет материјала оправдава овај поступак. За фотографисање укоричених свезака искоришћен је сликарски штафелај, на који су свеске постављане, па је нагиб фотоапарата на сталку подешаван према нагибу штафелаја, тако да сноп светлости у правцу објектив-средина листа пада на папир под углом од приближно 90 степени. Овакво фотографисање „у кућној радиности“ никако не треба узимати као пример добре праксе, већ само као начин сналажења за рад у неадекватним условима, где не постоји ни минимум основног простора.

Сав материјал на веб сајту до сада је објављиван кроз html технологију, по принципу коришћења веб галерија за приказ колекција и посебне странице за сваку јединицу из галерије. То је условило постојање великог

Микрофилмовани „Чачански глас“ (лево) и након обраде за јошребе дигитализовања (десно).

броја посебних веб страница, што је нерационално трошење меморије и веома компликовано за уређивање великих колекција. С обзиром да би за дигитализовање само прва четири годишта „Чачанског гласа“ било потребно створити скоро 700 таквих страница, више него што има целокупан сајт Библиотеке, одустало се од коришћеног решења. Таква колекција не би могла бити претражива, што је један од основних услова који је постављен пред реализацију овог пројекта. Дигитализација „Чачанског гласа“ сматра се једним од примарних програма очувања веома угрожене завичајне грађе, јер се интензивно коришћење свезака фотокопија, које постоје само у једном примерку, већ одразило на њихово стање. На основу анализе потреба које се желе задовољити и циљне групе, као и постојећих сличних примера дигитализовања периодике (попут дигиталне „Политике 1904-1941“), одлучено је да се искористе савременије и актуелније веб технологије. Пре свега, постављен је захтев за израдом базе података, која ће бити „мотор“ за покретање дигиталног „Чачанског гласа“. Таква база мора бити претражива по неколико основа и отворена за накнадна проширења. Корисницима се мора омогућити и прегледање колекције по години, месецу и датуму, као и увид у основне податке, везане за изабрани број и страну новина. Приказ сваке стране мора бити доброг квалитета, тако да сви текстови буду читљиви. Да би се одговорило на постављене захтеве, најважније питање је било израда базе података. Градска библиотека у Чачку нема запосленог програмера, нити радника са довољно знања за такве задатке, па је ангажован спољни сарадник, дипломирани инжењер Влада Максимовић, асистент на Електротехничком факултету у Чачку. У току консултација закључено је да постојеће бесплатне технологије, MySQL и PHP, у потпуности задовољавају потребе дигитализације. Одлучено је да софтверско решење за дигитализацију „Чачанског гласа“ буде само полазна степенница изградње целовитог решења нове Дигиталне библиотеке, која би се развијала у чачанској Библиотеци.

Сваком документу који је унет у базу података придружени су мета-подаци који описују тај документ и омогућавају његово претраживање. Елементи описа документа представљају одређена поља у бази података: *наслов, аутор, издавање, датум, врста грађе, идентификатор колекције, инвентарни број, сигналштра*. Избор поља извршен је према елементима каталогског описа који се користи у чачанској Библиотеци, са допунама елемената из тзв. „поједностављеног“ Dublin Core система мета-података (Simplified Dublin Core),¹⁷ попут идентификатора колекције. Нека од ових поља у случају „Чачанског гласа“ остаће празна, али су она задржана због будућих проширења базе другим врстама грађе, као што су монографске публикације. Сваки лист у ба-

¹⁷ Dublin Core Metadata Element Set, Version 1.1 <<http://dublincore.org/documents/dces/>>; <http://en.wikipedia.org/wiki/Dublin_Core>.

зи носи и додатне информације о формату фајла, кратком опису онога што корисник види, као и име отвореног фајла. За кориснике је невидљиво поље Кључних речи (или Предметних одредница), у које се уносе кључне речи, засноване на садржају сваке странице „Чачанског гласа“. Наиме, у току 2007. године покушано је са оптичким препознавањем знакова дигитализованих слика страница „Чачанског гласа“, како би се омогућило претраживање базе података у пуном тексту. Пробе нису дале задовољавајуће резултате, па се због тога за сваку страницу одређују кључне речи (исписане ћирилицом, латиницом и латиницом без наших знакова, због различитих писама којима се служе корисници на интернету), како би се омогућило претраживање базе преко кључних речи. Поред тога, претраживање ће бити омогућено и преко наслова, аутора и описа, што ће највише допринети колекцијама монографских публикација и некњижне грађе. Ограничавање резултата претраживања могуће је избором одређене колекције Дигиталне библиотеке.

Почетна страна | Дигитална библиотека - Градска библиотека "Владислав Петковић Дис" Чачак

Формат: jpeg

Опис: Насловна страна првог броја Чачанског гласа, 16. јул 1932.

Документ: cq1607321.jpg

Поштарина плаћена у готову

Чачански Глас

Цена 1 дин. Год. 1 Број 1.	Редакција и Администрација Краља Милана 33	Чачак. 16 Јула 1932 г.	ПРЕПЛАТА	Годишње динара 48 Полугодишње динара 24 Тромесечно динара 12	Изазио Недељно
-------------------------------	---	----------------------------------	-----------------	--	--------------------------

Реч уредништва.

Изазећи пред читаоце, ми морамо истаћи свој циљ. Наш циљ ни у ком случају није професионално новинарство, да би ма ко од њега имао личне користи или зараде. Извесни пријатељи нас у том смислу одвраћају од нашег покушаја. Међутим имајући пред собом само један узвишни задатак, ми ћемо, најбоље предлоге и мишљења за решење судбонома и по пуну велику тежину одговорити једној великој дилемати.

Наш најважнији циљ јесте, да пружио могућност свим нашим грађанима да учествују у решавању судбине нашег града и нашег краја. Јер, нема напретна једној средини, специјално граду, ако о њему води бригу само општинска управа. Један орган, гласило, мора доносити најбоље предлоге и мишљења за решење судбонома и по пуну велику тежину одговорити једној великој дилемати.

© Градска библиотека "Владислав Петковић Дис" Чачак 2000-2007

Кориснички гео базе дигитализованог „Чачанског гласа“ (1932-1935)

Све слике дигитализованог „Чачанског гласа“ биће ограничене ширином од 960 пиксела, како би се целе приказале на екрану монитора чија је резолуција 1024 пута 768 пиксела, што је већ минимум када су у питању модерни компјутерски монитори, без стварања хоризонталног клизача за скрловање садржаја лево-десно. Утврђено је да је при тој резолуцији текст јасно читљив, а слике из новина јасне и приближне оригиналу, иако су дигитализоване са фотокопија. Постојећа база података подржава значајно већи број уноса, па ће, поред дигитализације свих годишта „Чачанског гласа“, бити искоришћена и за будући програм дигитализације и рада у оквиру пројекта „Дигитална библиотека“.

Почетна страна | Дигитална библиотека - Градска библиотека "Владислав Петковић Дис" Чачак

ид:

Наслов:

Аутор:

Издавање:

Датум: Јануар

Врста грађе:

Идентификатор:

Инвентарни број:

Сигнатура:

Екран са делом за администрирање дигитализованог „Чачанског гласа“¹⁸

18 Дигитализовани „Чачански глас“ налази се на адреси <http://www.cacak-dis.org.yu/dig_bibl/index.html>.

DIGITALIZATION OF LOCAL HISTORY COLLECTIONS IN PUBLIC LIBRARY „VLADISLAV PETKOVIC DIS“ IN CHACHAK: DIGITALIZATION OF NEWSPAPER „CACANSKI GLAS“ (1932-1935)

Summary

This paper includes short theoretical explanations of basic digitalization principles and description of digitalization program of local history collections, which was introduced in Public library „Vladislav Petkovic Dis“ in 2006. It emphasizes examples from practice, which for two years were applied and modified in Library at Chachak, that other public libraries in Serbia could have better starting positions for their own digitalization projects, using these experiences. Particular part of the paper is dealing with digitalization of the most important newspaper published in Chachak, „Cacanski glas“, for years 1932-1935.

Key words: digitalization, scanning, digital materials, digital materials, Public Library „Vladislav Petkovich Dis“, public libraries, Internet, periodicals, Chachanski glas

Bogdan Trifunovich

